

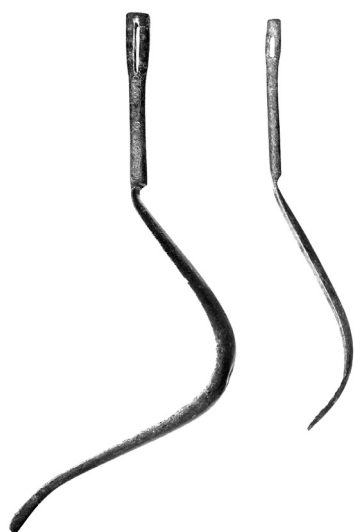
Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtárgya” kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

„Bene lava – Jó fürdőzést!”

„Tisztálkodj öröme” – tanácsolta Ovidius a szerelmi hódításra készülőknek *Ars amatoria* című tanköltményében. A tiszta test és gondozott arc nemcsak a szerelem művészetében nélkülözhetetlen, hanem alapvető társadalmi elvárás volt egy érvényesülni akaró római polgár számára. A rendezett és ápoltság megjelenését ugyanis a *Romanitas* alapvető jellemzőjének tartották, és gyakran állították szembe a Birodalmon kívül élő népek, a „barbárok” mosdatlanságával.

A tisztálkodásnak, a sportolásnak, egyúttal pedig a társadalmi kapcsolatok építésének egyik fő színteréül a magán- és közfürdők szolgáltak, amiket a rómaiak – nők, férfiak egyaránt – rendszeresen és örömmel látogattak. A görög hagyományokra épülő római fürdőkultúráról nemcsak a birodalomszerte, így a pannoniai tartományokban is látható fürdőépületek luxusa és impozáns romjai tanúskodnak, hanem azok a tárgyi kellékek is, amelyeket egykor a fürdőzés és az ahhoz szorosan kötődő testedzés során használtak. A fürdőzés kellékeit (*instrumenta balnei*) – jókívánságok kíséretében – előszeretettel ábrázolták a fürdők bejáratainál, néhány ábrázoláson pedig a fürdőkbe igyekvő polgárok vagy az urukat kísérő szolgák kezében is

láthatjuk ezeket. A törülköző, a fürdőlepedő és a gőzfürdőben használatos fatalpú papucs (*soccus*) mellett a fürdőzés kellékeként tartjuk számon a funkcionálisan összetartozó eszközökből álló, egyetlen tartógyűrűre fűzött készletet. Ehhez tartoztak az ívesen hajló fémkaparók (*strigilis*) és a fürdőtálak is. A sportolást követően tisztálkodás céljából e strigilisek segítségével kaparták le olajjal bekent testükről az izzadtságot és koszt (1. kép). A legszebb bronz példányokat öntött nyéllal, poncolt díszítéssel készítették. Közéjük tartozik az itt bemutatott, pannoniai lelet: az Érden, egy gazdag helyi előkelőnek a 2–3. század fordulójára keltezhető sírjában talált strigilis pengéjét delfinekkal, az élénkség és a gyorsaság szimbólumaival és győzelmi jelképpel: vázába állított palmaágakkal díszítették, bunkósbot formájúra alakított nyele pedig minden ókori atléta példaképét, Herculest idézte (2. kép). A tartógyűrűre a strigilisek mellé kerek, lapos, hosszú nyelű fürdőtálat is szoktak fűzni. Ezt a táltípust képviseli az itt látható bronz példány (3. kép). Ezekkel merítették forró vizet a medencéből és locsolták a testüket, hogy a vízbe merülés előtt lemosassák az olajmaradékát, és megszokva a víz hőmérsékletét kitárgítsák a bőr

1. kép

2. kép

3. kép

4. kép

5. kép

pórusait. Az edényforma dél-itáliai eredetű, gyártása Itáliában, majd a galliai provinciákban az 1. század közepétől a 2. század első harmadáig tartott.

Az ókorban ugyan ismert volt egy *sapónak* nevezett, zsírból és növényi hamuból készült hajfestő és tisztálkodószer (ebből ered szappan szavunk), testápoló olaj nélkül mégis elképzelhetetlennek tartották a fürdőzést. A fürdőkészletek leglátványosabb és legdíszesebb tartozékai a változatos formájú, fürdőolaj tárolására és szállítására egyaránt alkalmas, általában kis űrtartalmú üveg-, bronz- és ezüstedénykéek voltak (*ampullae oleariae*). A láncra függesztett, esetleg fülek segítségével hordott palack- vagy gömbtestű edények mellett a 2. században megjelentek az antropomorf olajos edények. A mellképek ábrázolhattak isteneket, például Bacchust, Herculest vagy a hős Antinousnak, Hadrianus császár kegyeltjének, a kor férfi-ideáljának a portréját idéző szép ifjakat. A fürdőkben és tornacsarnokokban használatos edények megformálásához a kézművesek egzotikus témákból is szívesen merítettek. A legjellemzőbbek a negroid vonásokat viselő férfi- vagy ifjúbüszterek (4. kép). Közéjük tartozik az Antik Gyűjtemény antropomorf olajos edénye (5. kép), ami negroid vonásokat viselő núbiai vagy etiópai ifjút ábrázolhat. Erre csigás fürtökbe rendezett haja és szokatlanul nyírt arcszőrzete utal, bár maga az arc nélküli a feketék fiziognómiájának jellegzetességeit (telt ajkak és széles, lapos orr). Az edényt sokáig hamisítványnak tartották, párhuzamai alapján azonban valószínűbb, hogy a római kori olajos edények e jól definiálható

6. kép

7. kép

típusába tartozik. A négerfejes edények zöme szelíd, vonzó ifjút ábrázol. Ilyen az Intercisában (Dunaújváros) talált, ma a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött példány is (6. kép). Ezekben a büszterekben afrikai fürdőszolgákat ismerhetünk fel, akik a görög és a római fürdők világában egyaránt népszerűek voltak. Ők hordozták a fürdőzés eszközeit (köztük a fejédegyet is), kísérték urukat, úrnőjüket, és ételt, italt szolgáltak fel nekik fürdőzés közben. A négerfejes edények némelyikén azonban, mint például a Szépművészeti Múzeum (5. kép) és a Magyar Nemzeti Múzeum (7. kép) egy-egy darabján, az arcok ijesztők, vonásaik félelmet keltő grimaszba torzulnak. Ezek az arcok a mindennapos tisztálkodás és fürdőzés profán környezetéből a démonok és a szemmel verés elleni küzdelem világába vezetnek át. A fürdőket és a fürdőzést ugyanis nemcsak örömtől, hanem veszélyek és balesetek is kísérték. A korabeli források beszámolnak medencében megfulladtokról, akiknek halálát a fürdőkben lakozó démonoknak tulajdonították. A ruhátlanágukban védtelen fürdőzők pedig különösen ki

voltak téve az irigység és a gyűlölet kiváltotta rontásnak, mágiikus praktikáknak és a gonosz, ártó pillantás hatalmának. Fürdőkben szívesen rejtettek el átoktáblákat is. Ezért keresték a fürdőzők a sötét erők elleni védelmet, amit részben a fürdőépület díszítő mozaikok, freskók bajelhárító szimbólumaiban, részben pedig a saját fürdőkészletük díszítőmotívumaiban találtak meg. Az ityphallikusan ábrázolt fekete férfiaknak általánosságban is bajelhárító erőt tulajdonítottak, különösen igaz ez az eltulzón dühös arckifejezéssel ábrázolt alakokra. A groteszk csúnyaság és a félelmet keltő, elrettentő arcjáték egyaránt a rontás és az ártó tekintet távol tartását szolgálta.

A fürdő kényelmének fokozására a vagyonosabbak összecukható vasszéket is magukkal vitettek, hogy a fürdés után ezen ülve dörgöljék le testüket szolgáljaik. Fürdőmozaikokon

gyakran láthatunk összecsuksukható széken ülő, fürdőlepedőbe burkolózó alakokat vagy vállukon tábori széket cipelő szolgálókat. Ilyen széken ült szolgálói körében a szépítkező úrnő is, más ábrázolásokon pedig az összecsuksukható szék helye az ágy közelében, a mosdófelszereléshez tartozó bronzedények társaságában volt. Az említett érdi sírból a fürdőeszközök mellett előkerült vasszéket (8. kép) ugyancsak erre a célra használhatták. A mécsesekből és az azokat tartó kandaláberekből álló garnitúrákat is gyakran a személyi higiénia kellékeiként értelmezhetjük. A napi tisztálkodást a rómaiak is reggel, vagy közvetlenül lefekvés előtt

8. kép

9. kép

végezték, tehát azokban a napszakokban, amikor az év túlnyomó részében sötét volt. A dominus és a domina e kandaláberekre helyezett mécsesek fényénél, szolgálói segítségével végezte el megszokott reggeli és esti tisztálkodását. A kiállított lófejjel díszített bronz mécses a Kr. e. 1. – Kr. u. 1. század jellemző világítóeszköze (9. kép).

Mráv Zsolt

A 2., 4. és 6–8. képen látható tárgyakat a Magyar Nemzeti Múzeum Római Gyűjteménye kölcsönözte, a többit a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye őrzi.

A kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeummal együttműködésben, a szarvasi Liget Wellness és Konferencia Hotel (www.liget-szarvas.hu) és a Nemzeti Kulturális Alap (www.nka.hu) támogatásával valósult meg.

Nemzeti
Kulturális
Alap

Az évszak műtárgya – 2012. nyár
Szépművészeti Múzeum
Reneszánsz Csarnok

2012. június 12. – 2012. szeptember 2.

A fényképeket Dabasi András (4., 6–8. kép; Magyar Nemzeti Múzeum) és Mátyus László (1., 3., 5., 9. kép; Szépművészeti Múzeum), az érdi strigilis rajzát (2. kép) Mráv Zsolt készítette.